

CLASSIFICATION OF IDIOMS WITH PROPER NAMES

Madaminov Jaloliddinkhuja¹, Bobojonova Shakhnoza²

¹*Second year master student at University of Tashkent for Applied Sciences, Gavhar Str. 1, Tashkent 100149, Uzbekistan*

²*PhD, The Department of foreign languages and literature at University of Tashkent for Applied Science, Gavhar str. 1, Tashkent 100149, Uzbekistan*

¹E-mail: madaminovjaloliddinkhuja@gmail.com, ²E-mail: shakhnozabobojonova@gmail.com

Annotation: This article presents a publishable, research-oriented classification of idioms containing proper names (also referred to as phraseological units with an onomastic component). The main purpose is to build a clear framework that can be used for corpus compilation, linguocultural interpretation, and contrastive studies (especially English–Uzbek). Drawing on phraseological scholarship available through Google Scholar, the paper argues that a single-label taxonomy (only “anthroponym” or only “toponym”) is not sufficient because proper names in idioms carry structural, etymological, cognitive, and cultural information simultaneously. Therefore, a multi-parameter model is proposed, combining: (1) onomastic type (anthroponyms, toponyms, ethnonyms, mythonyms, bibliconyms, etc.), (2) structural form (simple name, genitive pattern, derivative adjective, compound, comparative pattern), (3) source domain / origin (Bible, mythology, literature, history, popular culture), and (4) discourse function (evaluative, prototypical, allusive, identity-marking). The model is supported by contrastive evidence from English–Slovene phraseology, where idioms with onomastic components are frequently culture-specific and require special treatment in translation and lexicography. The article concludes with a practical classification template suitable for dissertation-level corpus annotation.

Keywords: idioms, proper names, onomastic component, phraseology, classification, anthroponyms, toponyms, linguoculture, translation, English–Uzbek

INTRODUCTION

Idioms are a stable part of a language’s phraseological system, and they often function as “compressed” cultural knowledge: they preserve stereotypes, social evaluations, historical memories, and precedent texts. When an idiom includes a proper name, it becomes especially informative because the name usually points to a culturally salient referent (a person, place, event, literary character, or mythological figure). In this way, proper-name idioms are not only figurative expressions but also units of cultural reference.

In contemporary phraseological research, idioms with proper names are commonly described as phraseological units with onomastic components. A key point is that these units are often culture-specific, since the proper name may refer to a unique denotatum connected to national history, geography, or cultural tradition. This view is strongly supported in contrastive research on English and Slovene phraseology, where the authors explicitly investigate which proper names appear in idioms and how cultural specificity influences their use.

However, classification remains a practical problem. If we classify only by onomastic type (e.g., anthroponym vs toponym), we miss crucial information about structure (how the name is built into the idiom), origin (why this name entered idiomatic usage), and function (what the idiom does in communication). For dissertation writing, lexicography, and translation studies, a richer model is needed—one that is systematic but still easy to apply to a corpus.

METHODS

This paper uses a descriptive and analytical approach based on academic sources accessible through Google Scholar. The procedure includes:

Theoretical synthesis of phraseology as a linguistic field and its relation to culture and conventional meaning (as discussed in major phraseological handbooks and reviews).

Model-building from established contrastive research on onomastic phraseological units, especially the English–Slovene study based on two databases (English: 172 units; Slovene: 324 units).

Applied orientation, where each classification category is designed so that it can be filled in an annotation table (idiom → type → structure → origin → function → cultural note → Uzbek equivalent/strategy).

LITERATURE REVIEW

Phraseology and culture

Phraseology is widely described as an area where language and culture intersect: fixed expressions reflect culturally established ways of conceptualizing reality and evaluating experience. Reviews of phraseological scholarship (including Cowie’s volume and its reception) emphasize that phraseological units are central not only for linguistic description but also for applied tasks such as lexicography, language teaching, and translation.

Onomastic components in phraseological units

Contrastive research specifically addressing onomastic components highlights two major points. First, idioms with proper names frequently refer to “people or places familiar to members of a culture,” which explains why many are culturally marked. Second, the same origin domain (for example, shared biblical or classical sources) can produce idioms that are more international and widely understood across languages with similar cultural-historical backgrounds.

Motivation and cultural knowledge in figurative units

A further problem is semantic motivation: many idioms remain understandable only if the speaker has access to background knowledge (historical, literary, mythological). Modern figurative-language research stresses that conventional figurative units differ by types of motivation and that extra-linguistic knowledge is often necessary for correct interpretation.

Relevance for Uzbek phraseology studies

In Uzbek linguistics, phraseological research increasingly includes onomastic aspects and “phraseonomastics” as a direction that studies proper names inside stable expressions. For example, recent work proposes classification of Uzbek phraseologisms with proper names by onomastic branches and discusses etymological and lexicographic evidence.

RESULTS:

A Multi-Parameter Classification Model

Overview of the model

Instead of a single category label, I propose a four-dimension classification. Each idiom receives one value from each dimension.

Table 1. Core dimensions for classifying proper-name idioms

Dimension
What it answers
Why it matters
. Onomastic type
What kind of name?
shows name category (person/place/myth/etc.)
. Structural form
How is the name built into the idiom?
supports grammatical and lexicographic description
. Source domain
Where did the idiom come from?
explains semantic motivation and cultural background
. Discourse function
What does it do in communication?

connects meaning to pragmatics and evaluation

This structure is practical for corpus work and aligns with contrastive findings that proper-name idioms should be observed “from different points of view” (historical, geographical, cultural, linguistic, and cross-linguistic).

Dimension A. Classification by onomastic type

This dimension identifies what kind of proper name is embedded in the idiom.

1. Anthroponyms (personal names)

These include first names, surnames, full names, and “generic” names used as prototypes. Contrastive research treats reference to people as one of the central groups in onomastic phraseology.

Examples: Hobson’s choice; a doubting Thomas; John Doe; every Tom, Dick and Harry.

2. Toponyms (place names)

Toponyms often condense historical and cultural knowledge, and they may function as symbols of success/failure, distance, prestige, etc.

Examples: meet one’s Waterloo; all roads lead to Rome; cross the Rubicon.

3. Ethnonyms (names of peoples/groups)

These can be connected with stereotypes and historical contacts; in modern academic writing they require careful, ethical interpretation because some ethnonymic idioms may be outdated or offensive.

4. Mythonyms / theonyms (mythological and divine names)

Such idioms are motivated by widely known narratives (classical myths) and can be more “international.”

Examples: Achilles’ heel; Pandora’s box; the Midas touch.

5. Bibliconyms / religious names

Biblical names become prototypes of moral qualities and experiences (patience, betrayal, suffering, etc.).

Examples: as patient as Job; a doubting Thomas; the mark of Cain.

6. Other onym classes (ergonyms, chrematonyms, etc.)

Depending on the corpus, names of institutions, objects, ships, or brands may also become idiomatic references. This category is especially relevant for modern media-driven phraseology.

Dimension B. Classification by structural form

This dimension describes how the proper name is grammatically integrated into the idiom.

1. Simple-name pattern

A bare proper name inside the unit: Jack / Rome.

2. Genitive pattern (Name’s + Noun)

A very productive English structure where the name often signals a motivating story.

Examples: Hobson’s choice; Achilles’ heel.

3. Derivative pattern (adjectives/eponyms derived from names)

Some names become adjectives or common nouns, and this often increases semantic opacity over time. The English–Slovene study explicitly notes that proper names can take metaphorical meaning and become common nouns (eponyms), including those from literary/biblical/mythological sources.

Examples: Pyrrhic (victory); Herculean (task).

4. Compound and multiword name pattern

Name + surname (John Doe), title + name, fixed name clusters.

5. Comparative pattern (as + Adj + as + Name)

This pattern builds meaning through prototypical comparison.

Example: as patient as Job.

This structural layer is especially useful for dictionary description and for predicting translation strategies, because derivatives and genitives often behave differently in equivalence selection.

Dimension C. Classification by source domain / origin

This dimension explains the etymological and cultural source of the idiom and clarifies motivation.

1. **Biblical origin**
2. **Mythological origin**
3. **Literary origin**
4. **Historical-political origin**
5. **Folklore / everyday cultural prototypes** (generic “John/Jack” patterns)
6. **Media and popular culture origin**

In corpus annotation, this dimension is extremely important because it documents the background knowledge required for correct interpretation. Figurative-language scholarship emphasizes that conventional figurative units differ in motivation types, and this directly supports including “origin/source” as a classification parameter.

Dimension D. Classification by discourse function

This dimension describes what the idiom does in communication.

1. **Evaluative function** (praise/blame, irony)
2. **Prototypical labeling** (a name becomes a shorthand for a trait)
3. **Allusive function** (signals intertextuality and cultural literacy)
4. **Identity-marking function** (in-group cultural competence)
5. **Euphemistic/indirectness function** (when a name allows indirect reference)

This layer is useful for semantic chapters in a dissertation because it links idioms to pragmatic meaning and social evaluation.

DISCUSSION

Why multi-parameter classification is necessary

A single-axis classification creates analytical blind spots. For example, two idioms may both include a proper name, but they differ radically in origin and function:

Achilles’ heel (mythonym + genitive + mythological origin + explanatory/evaluative function)
meet one’s Waterloo (toponym + historical origin + evaluative function)

If we classify them only as “proper-name idioms,” we lose the explanatory mechanism for why their meaning exists and why they are processed differently by speakers.

Cultural specificity and translation relevance

The English–Slovene study underlines that idioms with onomastic components are often culture-specific, since they refer to culturally familiar people and places.

This observation is crucial for English–Uzbek comparison: even when Uzbek has phraseological units with proper names, the cultural prototypes may differ, and direct equivalence may not exist.

Translation-focused research on English onomastic phraseological units shows that a large proportion are translated descriptively or by a one-word equivalent, rather than by an idiom with a preserved proper name. In one study, this group makes up more than 61% of the analyzed units.

For publication-quality work, this supports an important practical implication: a corpus-based dissertation should record not only “Uzbek equivalent,” but also the strategy (idiomatic equivalent / descriptive translation / replacement with a different cultural prototype).

Relevance for Uzbek phraseonomastics

Recent Uzbek-focused research explicitly treats the classification of Uzbek phraseologisms with proper names as a separate direction (phraseonomastics) and proposes classification by onomastic branches.

This supports the idea that an English–Uzbek dissertation can be methodologically strong if it uses a shared classification framework while still allowing for language-specific distributions and cultural patterns.

CONCLUSION

This article proposed a publishable classification model for idioms with proper names based on four complementary dimensions: onomastic type, structural form, source-domain origin, and discourse function. The model is grounded in established phraseological research and supported by contrastive findings that onomastic idioms are frequently culture-specific and require multi-perspective analysis.

The framework is practical for corpus annotation (including a 40-item dissertation corpus) and is directly applicable to English–Uzbek comparison, where equivalence is often partial and translation strategies must be documented.

REFERENCES

1. Cowie, A. P. (Ed.). (1998). *Phraseology: Theory, Analysis and Applications*. Oxford University Press.
2. Dobrovol'skij, D., & Piirainen, E. (2022). *Figurative Language: Cross-Cultural and Cross-Linguistic Perspectives* (2nd rev. & updated ed.). De Gruyter Mouton.
3. Vrbinc, A., & Vrbinc, M. (2014). Phraseological units with onomastic components: The case of English and Slovene. *Revista de Lingüística Teórica y Aplicada*, 52(1), 133–153.
4. Vrbinc, M. (2016). English phraseological units with an onomastic element and their translation equivalents in Slovene. [Journal/Proceedings; PDF].
5. Gaybullayeva, D. F. (2023). The use of proper names in Uzbek phraseonomastics: A comprehensive classification. *Scholar* (Uzbekistan State World Languages University).

O‘RTA OSIYODA OZIQ-OVQAT XAVFSIZLIGI MUAMMOLARI, STATISTIK TAHLIL VA BARQAROR RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

To‘xtamurotov Foziljon Odiljon o‘g‘li

Toshkent amaliy fanlar universiteti, Magistratura bosqichi, Iqtisodiyot yo‘nalishi 2-kurs talabasi.

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada O‘rta Osiyo mamlakatlarida oziq-ovqat xavfsizligi masalalari kompleks tarzda tahlil qilinadi. Tadqiqotda demografik jarayonlar, qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarish hajmi, suv resurslari taqsimoti, oziq-ovqat importiga qaramlik darajasi hamda iqlim o‘zgarishining ta‘siri statistik ma‘lumotlar asosida o‘rganilgan. Jadvallar va grafik tahlillar mintaqada oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlash bo‘yicha mavjud muammolar va ularni hal etish yo‘llarini aniqlash imkonini beradi.

Kalit so‘zlar: oziq-ovqat xavfsizligi, O‘rta Osiyo, qishloq xo‘jaligi, suv resurslari, statistika, iqlim o‘zgarishi.

KIRISH

Oziq-ovqat xavfsizligi masalasi bugungi kunda global miqyosdagi eng dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Hususan mintaqalarda mavjud iqlim, suv muammolari oziq-ovqat zanjirida mavjud uzilishlarni hal qilishga undaydi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti ma‘lumotlariga ko‘ra, dunyo aholisining o‘sishi, iqlim o‘zgarishi va tabiiy resurslarning cheklanganligi oziq-ovqat yetishmovchiligi xavfini kuchaytirmoqda. Ushbu jarayonlar O‘rta Osiyo mintaqasida ushbu muammoni hamdostlik shartlari asosida hal etish, shu asosda har tomonlama kelishuv dasturlarini tuzishga, innovatsion loyihalarni amalga oshirishga va import va eksport bojlari masalalarida ijobiy yechimni amalga oshirishga undaydi.

O‘rta Osiyo mintaqada mavjud mamlakatlar asosan agrar sohaga tayanadigan iqtisodiyotga ega bo‘lib, bu mintaqada aholining jadal o‘sishi hisobiga qishloq xo‘jaligi aholining bandligi va oziq-ovqat ta‘minotida muhim rol o‘ynaydi. Shu bilan birga, suv tanqisligi, yer degradatsiyasi va agrar sohada texnologik yangiliklarni moliyalashtirish oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlash zaruriyatini oshirmoqda.

Oziq-ovqat xavfsizligi tushunchasi va ilmiy asoslari.

"Oziq-ovqat xavfsizligi" ning eng to‘liq ta‘rifini shakllantirish uchun uning darajalarini va uni ta‘minlash tamoyillarini ajratib ko‘rsatish maqsadga muvofiqdir.

Ushbu tamoyillar va oziq-ovqat xavfsizligi darajasini hisobga olgan holda, yanada aniq ta‘riflarni shakllantirish mumkin:

1. Oilaning, uy xo‘jaliklarining, insonning oziq-ovqat xavfsizligi – bu uzluksiz (kunning istalgan vaqtida) har bir inson uchun tabiiy, fizik, ijtimoiy va iqtisodiy mavjudligi (tabiiy kelib chiqishi, genetik modifikatsiyasiz) xavfsiz asosiy oziq-ovqat mahsulotlarining tibbiy standartlarga muvofiq miqdoriy va sifat tarkibi jihatidan sog‘lom, faol va to‘laqonli hayotni ta‘minlaydigan jismoniy, ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan qulayligi.

2. Jismoniy mavjudlik deb tegishli assortimentdagi oziq-ovqat mahsulotlarining haqiqiy mavjudligi tushunilishi kerak; ijtimoiy sharoitda - jamiyatdagi munosabatlar tizimi nuqtai nazaridan kirish imkoniyati; iqtisodiy - oziq-ovqat mahsulotlari narxлари va daromadlarni hisobga olgan holda insonning zarur to‘lov qobiliyati tushuniladi.

3. Mamlakat, mintaq, shahar markazlari, aholi punkting oziq-ovqat xavfsizligi - bu tegishli tibbiy standartlarning miqdoriy va sifat tarkibi jihatidan tabiiy, xavfsiz asosiy oziq-ovqat mahsulotlari bilan uzluksiz ta‘minlanish bo‘lib, har kimga sog‘lom, faol, to‘laqonli hayot kechirishga imkon beradi.

4. Xalqaro, davlatlararo birlashmaning oziq-ovqat xavfsizligi - bu o‘z ishlab chiqarishi, yaratilgan zaxiralari va birlashmaga kiradigan mamlakatlar aholisi uchun tabiiy, ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan qulay bo‘lgan xom ashyo va oziq-ovqatning davlatlararo erkin harakatlanishi bunda tibbiy standartlarga mos keladigan miqdoriy va sifat tarkibi jihatidan har bir insonga sog‘lom, faol va

to'laqonli hayot kechirishga imkon beradigan asosiy oziq-ovqat mahsulotlari orqali uzluksiz ta'minlanishdir. Buning uchun uyushmalar doirasida ushbu mamlakatlar aholisini asosiy oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlash bo'yicha muvofiqlashtirish, logistika va qo'shma faoliyatning boshqa tarkibiy qismlarini ta'minlaydigan davlatlararo tashkiliy tuzilmalar (kengashlar, qo'mitalar va boshqalar), muassasalar va mexanizmlar yaratiladi.

5. Jahon hamjamiyatining oziq-ovqat xavfsizligi - bu tegishli tashkiliy tuzilmalar tomonidan birgalikda yaratilgan shart-sharoitlar, (xalqaro, milliy, tarmoqlararo, jamoat, sanoat va boshqa tashkilotlar, davlat va hukumat rahbarlari va boshqalar) tomonidan birgalikda qulay ijtimoiy-siyosiy vaziyatni shakllantirish va saqlash, faoliyatning sanoat, iqtisodiy va ilmiy-texnik sohalarini rivojlantirish, aholining barcha qatlamlari uchun tabiiy, xavfsiz asosiy oziq-ovqat mahsulotlarining uzluksiz jismoniy, ijtimoiy va iqtisodiy mavjudligini ta'minlash uchun har bir inson uchun sog'lom, faol, to'laqonli hayot faoliyatini ta'minlashga imkon beradigan tegishli tibbiy standartlarning miqdoriy va sifat tarkibiga taminlanganligi tushuniladi.

O'rta Osiyoda demografik jarayonlar va oziq-ovqat talabi holati.

O'rta Osiyo aholisi so'nggi yillarda dunyodagi eng yuqori o'sish ko'rsatkichlarini qayd etmoqda. 2025-yil holatiga ko'ra, mintaqa aholisi 81-82 million kishini tashkil etmoqda.

Asosiy dinamika va ko'rsatkichlar quyidagilar:

- O'zbekiston mintaqadagi eng ko'p aholiga ega davlat. 2025-yil boshida aholi soni **37,5 milliondan** oshdi. Yillik o'sish o'rtacha 700-800 ming kishini tashkil qilmoqda.
- Qozog'istonda aholi soni **20,3 milliondan** ortdi. Urbanizatsiya darajasi eng yuqori davlat hisoblanadi.
- Tojikistonda aholi o'sish sur'ati bo'yicha mintaqada yetakchi (yillik ~2,4%). Hozirda aholi soni **10,5 millionga** yaqinlashmoqda.
- Qirg'izistonda aholi soni **7,2 milliondan** oshdi.
- Turmaniston: Rasmiy va muqobil ma'lumotlar farq qilsada, aholi soni taxminan **6,5-7 million** atrofida baholanmoqda.

O'sishning asosiy sabablari quyidagilar:

1. **Yuqori tug'ilish:** Mintaqada an'anaviy oila qadriyatlarini saqlanib qolgan.
2. **O'lim darajasining pasayishi:** Tibbiyot va turmush darajasining yaxshilanishi natijasida o'rtacha umr ko'rish davomiyligi oshgan.
3. **Yosh tarkibi:** Aholining katta qismi (30% dan ortig'i) 18 yoshgacha bo'lgan yoshlardir, bu esa kelajakda ham o'sish davom etishini anglatadi.

Mintaqada Aholi sonining yillik o'sish sur'ati o'rtacha 1,5–2 % ni tashkil etmoqda. Tahminiy prognozlariga ko'ra, 2050-yilga borib O'rta Osiyo aholisi **100 milliondan** oshishi kutilmoqda. Bu resurslarga (suv, oziq-ovqat, energiya) bo'lgan talabning keskin ortishiga va iqtisodiy islohotlarni jadallashtirish zaruriyatiga olib keladi.

Mamlakatlarda Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining hozirgi holati

1-jadval

Don mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi (2022-yil, mln tonna)⁸

Mamlakat	2022 yil	2023 yil	2024 yil	2025 yil (yakuniy prognoz)
Qozog'iston	22.0	12.1	26.5	27.1
O'zbekiston	7.1	8.2	9.0	9.3
Qirg'iziston	1.8	1.6	2.2	1.7
Tojikiston	1.5	1.6	1.8	1.8
Turkmaniston	1.5	1.5	1.6	1.6
Jami:	33.9	25.0	41.1	41.5

Tahlil: Qozog'iston hanuz mintaqaning asosiy don ombori hisoblanmoqda.

⁸ OECD. (2024). Sustainable Agriculture and Food Systems in Central Asia: Policy Review and Outlook. OECD iLibrary.

Qozog‘iston mintaqadagi eng yirik don ishlab chiqaruvchisi bo‘lib, uning ko‘rsatkichlari ob-havo sharoitiga juda bog‘liq.

2023- yildagi pasayish: Kuchli qurg‘oqchilik sababli hosildorlik keskin kamaygan edi.

2024–2025-yillardagi o‘shish: 2024-yilda Qozog‘iston rekord darajadagi 26.7 mln tonna don yig‘ib oldi. 2025-yil uchun esa hukumat zamonaviy texnologiyalarni joriy etish hisobiga hosilni 27 mln tonnadan oshirishni maqsad qilgan.

2. O‘zbekiston barqaror o‘shish tendensiyasida bormoqda.

O‘zbekistonda don yetishtirish hajmi yil sayin barqaror o‘shib bormoqda.

Islahotlar natijasida g‘allachilikda davlat buyurtmasining bekor qilinishi va bozor narxlariga o‘tilishi fermerlarning manfaatdorligini oshirdi.

2025- yil rejasi: 2025-yilda hosildorlikni har gektardan 75-80 sentnerga yetkazish va umumiy hajmni 8.6 mln tonnaga chiqarish kutilmoqda. Shundan asosiy qismini bug‘doy tashkil etadi.

3. Tojikiston va Qirg‘iziston asosan ichki ehtiyojni qondirish ustida ishlamoqda. Ushbu mamlakatlarda tog‘li relyef sababli haydaladigan yerlar cheklangan. Tojikistonda don yetishtirish asosan 1.6–1.8 mln tonna atrofida barqaror saqlanmoqda.

Qirg‘iziston 2023-yildagi qurg‘oqchilikdan so‘ng (1.4 mln t) qayta tiklanish jarayonida. Biroq, bu ikki davlat hamon bug‘doyning katta qismini Qozog‘istondan import qiladi.

4. Turkmanistonda rejali iqtisodiyot sharoitida o‘zini-o‘zi ichki qoplash doirasida harakatlanmoqda. Turkmanistonda don yetishtirish hajmi qat‘iy davlat rejasi asosida amalga oshiriladi. Yiliga o‘rtacha 1.6 mln tonna bug‘doy yetishtirish milliy oziq-ovqat xavfsizligi standarti sifatida belgilanadi.

Qozog‘iston don mahsulotlari bo‘yicha mintaqada yetakchi bo‘lsada, boshqa davlatlar don importiga qisman qaram bo‘lib qolmoqda.

O‘rta Osiyoda don mahsulotlari savdosi o‘ziga xos ierarxiyaga ega: **Qozog‘iston** asosiy yetkazib beruvchi (eksportyor), **O‘zbekiston** ham yirik iste‘molchi, ham qayta ishlovchi (hab), **Tojikiston** va **Qirg‘iziston** esa deyarli to‘liq importga bog‘liq mamlakatlardir. 2025-yilgi rekord hosildorlikdan so‘ng, 2026-yilda mintaqaviy savdo aloqalari yanada faollashishi kutilmoqda.

2-jadval

O‘rta Osiyo davlatlarining don va un savdosi balansi (Yillik o‘rtacha ko‘rsatkichlar).⁹

Mamlakat	Savdo maqomi	Asosiy hamkorlari	Yillik import/eksport hajmi (taxminan)
Qozog‘iston	Net-eksportyor	O‘zbekiston, Afg‘oniston, Tojikiston, Xitoy	9–12 mln tonna (eksport)
O‘zbekiston	Importer/Re -eksportyor	Qozog‘iston (import), Afg‘oniston (eksport)	3–4 mln tonna (import), 1 mln t+ (un eksporti)
Tojikiston	Net-importer	Qozog‘iston, O‘zbekiston	1.0–1.2 mln tonna (import)
Qirg‘iziston	Net-importer	Qozog‘iston, Rossiya	0.5–0.7 mln tonna (import)
Turkmaniston	O‘zini-o‘zi ta‘minlovchi	—	Minimal hajmlar

2024-yilda Qozog‘istonda yig‘ib olingan 26.7 mln tonna don 2025-yil boshidan bozorga katta bosim o‘tkaza boshladi.

Taklif ko‘pligi sababli mintaqada bug‘doy narxi nisbatan barqarorlashmoqda, bu ushbu mahsulot turini arzonlashuviga sabab bo‘lmoqda.

Logistika omili tufayli Qozog‘iston o‘z g‘allasini nafaqat xomashyo, balki tayyor un sifatida O‘zbekiston orqali Afg‘onistonga yetkazishni kuchaytirmoqda.

2. O‘zbekiston asosan mintaqada qayta ishlash markazi (Hub)ga aylanib ulgurgan. O‘zbekiston don savdosida juda samarali strategiya yuritadi:

Xomashyo importi uatida mamlakat o‘z ehtiyoji va sanoati uchun Qozog‘istondan ko‘p miqdorda bug‘doy sotib oladi.

Qayta ishlashning kuchayishi tufayli O‘zbekistonning tegirmon quvvatlari mintaqada eng kuchli hisoblanadi. Qozog‘iston bug‘doyi O‘zbekistonda unga aylantirilib, Afg‘oniston bozoriga eksport qilinadi.

⁹ International Grains Council (IGC). (2025). Grain Market Report: Central Asia and Black Sea Region. [igc.int/en/gmr/](https://www.igc.int/en/gmr/)

Tranzit kanallar orqali 2025-yilga kelib O'zbekiston orqali o'tadigan temir yo'l tariflari va logistika markazlari don oqimini tartibga soluvchi asosiy vositaga aylandi.

3. Tojikiston va Qirg'izistonning importga qaramligi

Bu ikki davlat o'z ichki ehtiyojining 35-45% qismini import hisobiga qoplaydi. Tojikiston asosan bug'doy donini import qilib, o'zining tegirmonlarida un ishlab chiqarishga o'tgan (bu tayyor un importidan ko'ra arzonroq tushadi).

Qirg'iziston esa ko'proq Rossiya va Qozog'istondan tayyor un va ozuqa mahsulotlarini sotib oladi.

4. Afg'oniston omili. Gachi O'rta Osiyo davlati bo'lmasada, Afg'oniston mintaqa don bozori uchun asosiy "mijoz"ga aylanib ulgurdi. O'zbekiston va Qozog'iston o'rtasidagi asosiy raqobat aynan Afg'oniston bozoriga kim ko'proq un yetkazib berishi ustida kechmoqda.

Chorvachilik va oziq-ovqat xilma-xilligi

3-Jadval

Mamlakat	Go'sht yetishtirish o'sishi (%)	Sut yetishtirish o'sishi (%)	Asosiy yo'nalish (2025)
Qozog'iston	+3.9%	+8.6%	Go'shtni qayta ishlash va eksport
O'zbekiston	+3.6%	+3.6%	Naslchilik va sut klasterlari
Tojikiston	+11.8%	+4.5%	Import o'rnini bosish (O'zini ta'minlash)
Qirg'iziston	+1.5%	+2.6%	Ichki bozorni barqarorlashtirish

O'rta Osiyo mamlakatlarida chorvachilik va oziq-ovqat xilma-xilligi bir-biri bilan chambarchas bog'liq. Mintaqa xalqlarining ratsionida go'sht va sut mahsulotlari markaziy o'rin tutadi. 2024–2025-yillarda bu sohada ham miqdoriy o'sish, ham sifat o'zgarishlari (importni kamaytirish va qayta ishlashni rivojlantirish) kuzatilmoqda. Chorvachilik mahsulotlari (go'sht, sut, tuxum) oziq-ovqat xavfsizligining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

O'rta Osiyoda aholining oziq-ovqat savati (ratsioni) quyidagi o'zgarishlarga yuz tutmoqda:

- Go'sht markaziy o'rinda: Mintaqa dunyoda qizil go'sht (mol, qo'y va ot go'shti) iste'moli bo'yicha yetakchilardan. Masalan, yangi ishlab chiqilgan "Central Asian Food Atlas" (2025) da 115 xil taomdan 12 tasi faqat sof go'shtli taomlar ekani qayd etilgan.

- Meva-sabzavot oqimi: O'zbekiston va Tojikistonning janubiy hududlaridan Qozog'iston va Qirg'izistonga qish va bahor oylarida yangi uzilgan sabzavotlar yetkazib berilishi oziq-ovqat ratsionini boyitmoqda.

- Iqtisodiy qiyinchilik: FAO hisobotiga ko'ra (2025), O'rta Osiyoda aholining 16.3% qismi sog'lom ovqatlanish ratsionini (healthy diet) sotib olishga qiynaladi. Bu ko'rsatkich oziq-ovqat inflyatsiyasi tufayli hali ham yuqoriligicha qolmoqda.

Suv resurslari va sug'orish tizimlari

O'rta Osiyoda suv resurslari va sug'orish tizimlari 2024–2025-yillarda tub burilish davrini boshdan kechirmoqda. Mintaqa dunyodagi eng ko'p suv iste'mol qiladigan hududlardan biri bo'lib, hozirda iqlim o'zgarishi va transchegaraviy suv siyosati tufayli "suv tejash" rejimiga to'liq o'tmoqda. Quyida mintaqada suv resurslaridan foydalanish dinamikasi va sug'orish tizimlaridagi o'zgarishlar tahlili keltirilgan.

4-jadval¹⁰

Ko'rsatkich	O'zbekiston (2025)	Qozog'iston (2025)	Tojikiston / Qirg'iziston
Suv tejovchi texnologiyalar	50% (maydonlarning yarmi)	20-25% (o'sishda)	5-10% (sinov bosqichi)
Raqamlashtirish	"Suv hisobi" elektron platformasi	Milliy suv axborot tizimi	Loyiha bosqichida
Asosiy islohot	Kanallarni betonlashtirish	Yangi Suv kodeksi (2025)	Gidroenergetika va sug'orish balansi

¹⁰ World Bank Group. (2023). Water-Energy-Agriculture Nexus in Central Asia: Regional Strategy for 2030. Washington, DC.

Yillik suv tejash maqsadi	8–10 mlrd m ³	2–3 mlrd m ³	—
---------------------------	--------------------------	-------------------------	---

Sugʻorish tizimlaridagi texnologik transformatsiya (2024–2025)¹¹

Mintaqa davlatlari, ayniqsa Oʻzbekiston va Qozogʻiston, suv isrofini kamaytirish uchun sugʻorishni raqamlashtirish va betonlashtirishga katta investitsiya kiritmoqda.

Oʻzbekiston asosan suv tejash boʻyicha mintaqaviy yetakchidir, 2024–2025-yillar Oʻzbekiston uchun "suv tejashga oʻtish davri" boʻldi.

2020-yilda suv tejovchi texnologiyalar (tomchilatib, yomgʻir latib sugʻorish) jami maydonning atigi 4% ini tashkil etgan boʻlsa, 2025-yilga kelib bu koʻrsatkich 50% ga yetdi. Mamlakatdagi 50 ming kilometrlik sugʻorish tarmoqlarining katta qismi tuproq oʻzanli boʻlgani sababli suvning 35–40% i manzilga yetmasdan yoʻqoladi. 2025-yilda 2500 km dan ortiq kanallar betonlashtirilishi belgilangan.

2. Qozogʻiston: Yangi Suv kodeksi va 20 ta yangi suv ombori Qozogʻiston 2025-yil oxirigacha yangi Suv kodeksini qabul qilmoqda. Suv — milliy boylik: Yangi qonun suvdan foydalanishga qatʼiy kvotalar va yuqori tariflar belgilaydi. Infratuzilma: 2025-yilgacha 20 ta yangi suv omborini qurish va 14 000 km sugʻorish kanallarini rekonstruksiya qilish dasturi amalga oshirilmoqda. Bu janubiy viloyatlarning suv tanqisligiga chidamliligini oshiradi.

3. Transchegaraviy muammo: Qoʻsh tepa kanali (Afgʻoniston) 2025-yilda mintaqadagi eng katta xavotir Amu daryosi suvidan foydalanish bilan bogʻliq. Afgʻonistonda qurilayotgan Qoʻsh tepa kanali toʻliq ishga tushsa, Amu daryosidan yiliga 10–15 mlrd m³ (oqimning 15–20% i) suvni olib ketishi mumkin.

Bu Oʻzbekiston va Turkmanistonning quyi hududlarida (Xorazm, Qoraqalpogʻiston, Lebap) sugʻoriladigan yerlarning suv bilan taʼminlanish darajasini pasaytiradi. Suv resurslariga taʼsir etuvchi 3 ta asosiy xavf Markaziy Osiyo daryolarini oziqlantiruvchi muzliklar maydoni yiliga 1% ga qisqarmoqda. 2025-yilga kelib daryolar oqimi barqaror koʻrinsa-da, 2030-yildan keyin keskin kamayish kutilmoqda.

Mintaqa aholisi 80 millionga yaqinlashmoqda. Bu nafaqat qishloq xoʻjaligi, balki ichimlik suvi isteʼmolining ham keskin oshishiga olib kelmoqda.

Eski infratuzilmalar holatini modernizatsiya qilish. Mintaqadagi nasos stansiyalarining 60% dan ortigʻi 30–40 yillik boʻlib, ular haddan tashqari koʻp energiya sarflaydi va samarasiz ishlaydi. Kelajak istiqboli (2025–2030) 2025-yildan boshlab mintaqada "Suv diplomatiyasi" kuchayadi.

Qozogʻiston 2026-yilda mintaqaviy ekologik sammit oʻtkazishni rejalashtirgan. Asosiy maqsad — suvni davlatlararo boʻlishishdan uni birgalikda tejashga va raqamli monitoring qilishga oʻtishdir.

Oziq-ovqat importiga qaramlik darajasi

Oʻrta Osiyo mamlakatlarida oziq-ovqat importiga qaramlik darajasi tahlili shuni koʻrsatadiki, mintaqa oʻzini asosiy mahsulotlar (bugʻdoy) bilan taʼminlash borasida yetakchi boʻlsa-da, ayrim strategik mahsulotlar boʻyicha hanuzgacha tashqi bozorlarga, ayniqsa Rossiya va Qozogʻistonga kuchli bogʻlangan.

Mintaqada oziq-ovqat mustaqilligi boʻyicha davlatlar ikki guruhga boʻlinadi:

Net-eksportyorlar (Qozogʻiston): Mintaqani bugʻdoy va un bilan taʼminlaydi. Biroq shakar, sut mahsulotlari va ayrim meva-sabzavotlar boʻyicha importga tayanadi.

Net-importerlar (Tojikiston va Qirgʻiziston): Bu davlatlar kaloriya ehtiyojining 35–45% qismini import hisobiga qoplaydi. Ayniqsa, bugʻdoy, oʻsimlik yogʻi va shakar boʻyicha qaramlik yuqori.

Oʻzbekiston (Oʻtish bosqichida): Mamlakat oziq-ovqat sanoati "hab"iga aylanmoqda. Garchi Qozogʻistondan koʻp gʻalla import qilsa-da, tayyor mahsulot (un, qandolat, meva-sabzavot) eksportini keskin oshirgan.

Strategik mahsulotlar boʻyicha import ulushi (2024–2025)

¹¹ sic.icwc-aral.uz

Oziq-ovqat xavfsizligi nuqtayi nazaridan eng muhim mahsulotlar bo'yicha qaramlik darajasi quyidagi jadvalda aks etgan:

5-grafik (tavsifiy)

Mahsulot turi	Importga qaramlik darajasi	Asosiy yetkazib beruvchi
Bug'doy va un	20–30% (mintaqa bo'yicha)	Qozog'iston, Rossiya
O'simlik yog'i	45–55%	Rossiya, Qozog'iston
Shakar	60–80%	Rossiya, Braziliya (xomashyo)
Go'sht mahsulotlari	10–15%	Belorussiya, Qozog'iston, Mo'g'uliston
Bolalar taomlari	90% dan yuqori	Yevropa, Rossiya

2024-2025 yillardagi asosiy o'zgarishlar va tendensiyalar.

Import o'rnini bosish (Dinamika): Qozog'iston 2025-yilga kelib shakar va sut mahsulotlari bo'yicha o'zini to'liq ta'minlash dasturini amalga oshirmoqda. O'zbekiston esa o'simlik yog'i va go'sht yetishtirish uchun yangi klasterlarni ishga tushirgan.

Mintaqaviy hamkorlik rejasi: 2025-yil noyabr oyida Toshkentda O'rta Osiyo qishloq xo'jaligi vazirlari 2030-yilgacha mo'ljallangan Oziq-ovqat xavfsizligi rejasini imzoladilar. Bu import qaramligini tashqi davlatlardan mintaqa ichki savdosiga ko'chirishni ko'zda tutadi.

Savdo aylanmasining o'sishi: 2025-yilning dastlabki 9 oyida mintaqa davlatlari o'rtasidagi qishloq xo'jaligi savdosi 24.4% ga o'sgan. Bu tashqi (global) bozorlardagi narx o'zgarishiga nisbatan mintaqaviy barqarorlikni oshirmoqda.

Iqlim o'zgarishining oziq-ovqat xavfsizligiga ta'sirida so'nggi yillarda mintaqada qurg'oqchiliklar sonining ortishi, vegetatsiya davrining qisqarishi va tuproq degradatsiyasi kuzatilmoqda. Bu holat qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishiga bevosita salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

XULOSA

O'rta Osiyo mintaqasida oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash masalasi 2024–2025-yillarda yangi geosiyosiy va ekologik bosqichga qadam qo'ydi. O'tkazilgan tahlillar asosida quyidagi yakuniy xulosalarni shakllantirish mumkin:

- Mintaqa aholisining jadal o'sishi (2025-yilda 82 mln kishi) oziq-ovqatga bo'lgan talabni yiliga o'rtacha 2-3% ga oshirmoqda. Bu holat qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarishni intensivlashtirishni va "raqamli agrar sektoriga o'tishni kechiktirib bo'lmas zaruratga aylantirmoqda.

- Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, mintaqada o'ziga xos mehnat va resurs taqsimoti shakllangan. Qozog'istonning don yetkazib beruvchi, O'zbekistonning esa qayta ishlovchi "Agrosanoat xabi" sifatidagi roli mintaqaviy oziq-ovqat zanjirining barqarorligini ta'minlovchi asosiy ustunlardir. 2025-yilgi rekord darajadagi don hosili (41.5 mln tonna jami) tashqi bozorlarga qaramlikni kamaytirish uchun qulay imkoniyat yaratdi.

Suv resurslari — eng zaif nuqta sifatida qolmoqda. Oziq-ovqat xavfsizligi bevosita suv resurslariga bog'liq bo'lib qolmoqda. O'zbekistonning suv tejovchi texnologiyalarni joriy etishdagi 50%lik ko'rsatkichi ijobiy bo'lsa-da, transchegaraviy daryolar (Amu daryosi va Qo'shtepa kanali omili) va muzliklarning erishi kelajakda "Suv diplomatiyasi"ni kuchaytirishni talab etadi.

Import qaramligi va diversifikatsiya yo'nalishlarini qayta ko'rib chiqish. Strategik mahsulotlar — shakar, o'simlik yog'i va bolalar taomlari bo'yicha import darajasi (60–90%) yuqoriligicha qolmoqda. Bu zaiflikni bartaraf etish uchun mintaqa davlatlari o'rtasida o'zaro imtiyozli savdo rejimlarini joriy etish va birgalikda sanoat klasterlarini tashkil etish lozim.

Kelajakda O'rta Osiyoda oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash uchun nafaqat ishlab chiqarish hajmini oshirish, balki "Fermadan do'kongacha" tamoyili asosida logistika tizimini raqamlashtirish, iqlimga chidamli urug'chilikni rivojlantirish va yagona mintaqaviy oziq-ovqat zaxiralari tizimini yaratish tavsiya etiladi. Barqaror rivojlanishning asosi — mintaqa davlatlarining resurslarni birgalikda boshqarish bo'yicha siyosiy irodasiga bog'liqdir.

ADABIYOTLAR RO‘YHATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. (2019). O‘zbekiston Respublikasi qishloq xo‘jaligini rivojlantirishning 2020–2030-yillarga mo‘ljallangan strategiyasi. PF-5853-son.
2. Ziyadullaev, N. S. (2023). Central Asia: Modern Challenges of Economic Integration and Food Security. Academic Press.
3. Mamaliyorov O. Oziq-ovqat xavfsizligi davlat siyosati ustuvor yo‘nalishi sifatida. "Biznes-Ekspert" jurnali, 2019-yil, 10-ss 6.
4. Yunusov, R. (2024). Oziq-ovqat xavfsizligi: tushunchalar, darajalar va tahliliy usullar. Toshkent: "Iqtisod-Moliya".
5. Nosirov B.Z., Qobulova M., Shermatov O.A. Agrar siyosat va oziq-ovqat xavfsizligi fanidan ma‘ruzalar matni. Toshkent-2016-yil 71-72 bet
6. Yusupov M.S. (2018). Qishloq xo‘jaligini davlat tomonidan tartibga solishning iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish. // 08.00.02 - Makroiqtisodiyot ixtisosligi bo‘yicha iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun tayyorlangan dissertasiya avtoreferati. O‘zR BMA -2018.
7. fao.org/faostat/en/#data - FAO (BMT Oziq-ovqat va qishloq xo‘jaligi tashkiloti): Mintaqaviy oziq-ovqat xavfsizligi va hosildorlik ko‘rsatkichlari.
8. stat.uz/uz/rasmiy-statistika/agriculture - O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi: Qishloq xo‘jaligi va demografiya bo‘yicha ochiq ma‘lumotlar.
9. stat.gov.kz - Qozog‘iston Respublikasi Strategik rejalashtirish va islohotlar agentligi (Buro natsionalnoy statistiki): Don eksporti va chorvachilik statistikasi.
10. data.worldbank.org/country/central-asia - Jahon banki (World Bank): Markaziy Osiyoda suv resurslari va iqlim o‘zgarishi hisobotlari.
11. sic.icwc-aral.uz - Muvofiqlashtiruvchi suv xo‘jaligi komissiyasi (MKVK): Transchegaraviy suv resurslari va sug‘orish dinamikasi.
12. Birlashgan Millatlar Tashkiloti. (2024). The State of Food Security and Nutrition in the World (SOFI) – 2024 Report. FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO.
13. World Bank Group. (2023). Water-Energy-Agriculture Nexus in Central Asia: Regional Strategy for 2030. Washington, DC.
14. OECD. (2024). Sustainable Agriculture and Food Systems in Central Asia: Policy Review and Outlook. OECD iLibrary.
15. Suleimenov, M., & Akhmetov, K. (2022). Grain Production in Kazakhstan: Impact of Climate Change and Technological Innovations. Journal of Agricultural Science of Central Asia.
16. International Grains Council (IGC). (2025). Grain Market Report: Central Asia and Black Sea Region. igc.int/en/gmr/